

УДК 378.147

ДЕФІНІЦІЯ «ПЕДАГОГІЧНА ІМПРОВІЗАЦІЯ» В КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Толмачова І.М., к. пед. н., доцент,
професор кафедри педагогіки, психології та менеджменту

Мастерна О.Ю., студентка
психолого-педагогічного факультету
КЗ«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті актуалізовано завдання цілеспрямованого формування педагогічної імпровізації у майбутніх учителів початкової школи в процесі професійно-педагогічної підготовки. На основі аналізу наукових джерел висвітлено теоретичні положення, що розкривають суть даного педагогічного феномена. Надано авторське визначення педагогічної імпровізації як важливого компоненту педагогічної діяльності.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, майбутній вчитель початкової школи, педагогічна діяльність, педагогічна імпровізація.

В статті актуалізована задача целенаправленого формування педагогічної імпровізації у майбутніх учителів початкової школи в процесі професійно-педагогічної підготовки. На основі аналізу наукових джерел висвітлено теоретичні положення, що розкривають суть даного педагогічного феномена. Представлено авторське визначення педагогічної імпровізації як важливого компонента педагогічної діяльності.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, будущий учитель начальной школы, педагогическая деятельность, педагогическая импровизация.

Tolmachova I.M., Masterna O.Yu. THE DEFINITION OF "PEDAGOGICAL IMPROVISATION" IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE TRAINING OF THE FUTURE TEACHER OF ELEMENTARY SCHOOL

The article actualises the task of purposeful formation of pedagogical improvisation in future teachers of elementary school in the process of vocational and pedagogical training. On the basis of analysis of scientific sources, the theoretical positions that reveal the essence of this pedagogical phenomenon are highlighted. Author's definition of pedagogical improvisation as an important component of pedagogical activity is given.

Key words: vocational-pedagogical preparation, future teacher of elementary school, pedagogical activity, pedagogical improvisation.

Постановка проблеми. У Концепції «Нова українська школа» наголошено на важливості побудови та реалізації особистісно-орієнтованої моделі загальної середньої освіти. Вирішення даного завдання актуалізує проблему забезпечення нової якості процесу професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи через його системне вдосконалення [1].

Важливим напрямом роботи стає посилення професійної спрямованості у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи до цілеспрямованого використання педагогічної імпровізації, яка виступає дієвим інструментом максимального врахування в освітньому процесі прав дитини, її здібностей, потреб та інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх років основні засади організації освітнього процесу

розглядаються з позицій дитиноцентризму та гуманізму, що зумовлює його творчий та особистісно-орієнтований характер.

У педагогічній психології та педагогіці здійснено низку наукових розвідок, в яких відображено різні погляди на суть поняття «педагогічна імпровізація». Зокрема, представлено психологічні та педагогічні основи теорії та практики педагогічної імпровізації (І.В. Бужина, В.М. Харькін, С.О. Сисоєва, В.М. Смирєнський та інші). Надано загальну характеристику педагогічної імпровізації як складової педагогічної діяльності (С.М. Дубяга, С.У. Гончаренко та інші).

В цілому, проблема педагогічної імпровізації у педагогічній діяльності представлена широким колом питань.

Важливість реалізації особистісно-орієнтованої моделі загальної середньої освіти актуалізує дослідження та подальше комп-

лексне вивчення суті педагогічної імпровізації як важливого компонента педагогічної діяльності та цілісний процес її формування у майбутніх учителів початкової школи. Отже, вважаємо за необхідне здійснити категоріально-понятійний аналіз досліджуваної дефініції, виокремити значущу наукову інформацію та узагальнити погляди науковців, що дозволить переосмислити та доповнити її педагогічний потенціал.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу наукових джерел схарактеризувати педагогічну імпровізацію як компонент педагогічної діяльності, спрямований на забезпечення ефективності особистісно-орієнтованої моделі загальної середньої освіти; надати авторське визначення даного поняття.

Виклад основного матеріалу. Імпровізацію як компонент суб'єктивно-емоційної сфери особистості розглянуто у наукових розвідках філософів, психологів, мистецтвознавців. У «Сучасному словнику іншомовних слів» імпровізацію визначено як «виголошення промови, складання віршів, музики тощо без попереднього готування» [8, с. 299].

Важливою є думка про те, що імпровізація виступає проявом творчості в діяльності певного виду. Теоретики та практики у царині педагогіки наголошують на творчому характері педагогічної діяльності. Спільними ознаками театральної та педагогічної творчості є: за метою – вплив людини на людину з метою народження переживань; за змістом – комунікативні творчі процеси; за характером – імпровізація; за кількістю учасників – колективна творча дія (О.М. Отич).

Дослідники визнають важливість прояву творчості вчителем у конкретній педагогічній ситуації, швидкої перебудови ходу уроку або виховної справи в разі виникнення нових, непередбачуваних обставин (В.О. Сухомлинський, Ш.О. Амонашвілі, І.Д. Бех тощо). Науковці вказують на необхідність для вчителя приймати оперативні, гнучкі та дієві рішення в умовах багатоваріантності сучасного освітнього процесу. Безперечно, такі дії педагога є імпровізаційними за своєю суттю.

На сьогодні в наукових розвідках надано різні визначення дефініції «педагогічна імпровізація». На думку С.У. Гончаренка, педагогічна імпровізація – «діяльність учителя чи вихователя, що здійснюється в ході педагогічного спілкування без попереднього осмислення, обдумування» [3, с. 141].

В.М. Смиренський трактує педагогічну імпровізацію «як об'єктивну складову навчально-виховного процесу, що виступає

засобом інтуїтивного пошуку оперативного розв'язання суперечностей між його стереотипними та несподіваними елементами в безпосередньому спілкуванні вчителя й учнів» [7, с. 186].

С.М. Дубяга вважає, що «педагогічна імпровізація – це сукупність педагогічних дій, умінь виконувати які є інтегративною багатоконпонентною якістю педагога, що дозволяє йому оперативно реагувати на ситуації, які несподівано виникають у ході навчально-виховного процесу (різноманітного характеру і масштабу) та коригувати початковий педагогічний задум (проект) відповідно до реальних умов ходу навчальної діяльності» [4].

Аналіз наукових джерел демонструє, що, незважаючи на певні розбіжності у наукових підходах до визначення суті поняття «педагогічна імпровізація», їх об'єднують загальні характеристики: творчий характер, оперативність, корекція попереднього задуму, безпосередній позитивний вплив на учнів.

Виходячи з наданих вище характеристик, пропонуємо визначення цього поняття: педагогічна імпровізація – компонент педагогічної діяльності, в якому виявляються можливості педагога експромтом приймати оптимальні рішення, та за рахунок якого реалізується позитивний вплив на окремого учня або групу учнів.

Актуальність визначення дієвих підходів до формування у майбутніх учителів початкової школи педагогічної імпровізації в ході реалізації концепції «Нова українська школа» зумовлює спеціальний аналіз істотних характеристик цього педагогічного феномену, а саме: мети, функцій, видів, структури тощо.

Дослідники вважають метою педагогічної імпровізації знаходження нового розв'язку в конкретних умовах навчання й виховання; швидке і гнучке реагування на конкретну непередбачувану педагогічну ситуацію, її швидкий та ефективний розв'язок [9, 10].

Однією з істотних характеристик педагогічної імпровізації є її функції, тому пряма вказівка на функції педагогічної імпровізації зустрічається в більшості визначень цього поняття, а також в окремих характеристиках її структури. Однак у дослідників немає одностайної думки з приводу змісту функцій педагогічної імпровізації. Наприклад, В.М. Харькін наголошує на її розвивальній, виховній, корекційній, спонукальній функціях. Т.В. Дуткевич виділяє такі функції педагогічної імпровізації, як спонукання, пізнання, управління та миттєвий аналіз. На думку С.М. Дубяги, педагогічна імпровізація є своєрідним «регулятором»,

який дозволяє оперативно коригувати, трансформувати педагогічний проект уроку в залежності від реальних умов навчального процесу. Отже, науковці виділяють розвивальну, виховну, спонукальну, пізнавальну, управлінську, аналітичну, комунікативну та регулятивну функції означеного педагогічного явища.

Розкриття суті педагогічної імпровізації сприяє розгляд її видів, які досить докладно висвітлено в наукових дослідженнях. Учені виділяють різні підстави для класифікації видів педагогічної імпровізації.

У спеціальних розвідках виокремлено чотири взаємопов'язаних і взаємозумовлених види педагогічної імпровізації: цільовий; змістовий; методичний; комунікативний [7]. Виділення наведених видів педагогічної імпровізації умовне, оскільки в реальній практиці воно часто є комбінованим варіантом, в якому різні її види природно взаємодіють.

Зокрема, цільова педагогічна імпровізація спрямована на розв'язання суперечностей між метою конкретного уроку та її бажаним або несподіваним коригуванням, чи докорінною зміною в процесі педагогічного спілкування з учнями. Змістову педагогічну імпровізацію необхідно використовувати для розв'язання суперечностей між попереднім, запланованим змістом навчального матеріалу та доцільною трансформацією, уточненням, доповненням. Третій вид педагогічної імпровізації – методичний, спрямований на вирішення суперечностей між методичними прийомами і засобами, які обрав педагог, та конкретизацією і творчою інтерпретацією розробленого проекту шляхом варіювання різними методичними прийомами. Комунікативна педагогічна імпровізація спрямована на розв'язання суперечностей між організацією навчальної комунікації конкретного уроку, яку спланував педагог, та незапланованими заздалегідь мовними засобами.

Аналіз запропонованих видів педагогічної імпровізації дозволяє стверджувати, що вона є поліфункціональним утворенням, яке доречно використовувати на різних етапах та рівнях здійснення сучасного освітнього процесу.

До важливих характеристик педагогічної імпровізації відносять її публічний характер та педагогічну значущість, адже вона сприяє розвитку, вихованню та навчанню людини.

Отже, педагогічна імпровізація у професійній діяльності є досить складним феноменом. Вона має структуру, що характеризується особливим набором операцій (дій педагога), які перебувають у певному зв'язку, ієрархічно організовані, взаємозалежні.

Дане питання відбите у працях В.А. Кан-Калика, В.М. Харькіна, В.М. Смирєнського. О.І. Башкір, ними докладно проаналізовано педагогічну інтуїцію як складову педагогічної імпровізації. Незважаючи на існування деяких розходжень у представлених дослідниками описах структури педагогічної імпровізації, їх загальними елементами є: творчий професійний пошук, спонтанна комунікація, намагання педагога швидко скорегувати вплив на учня.

На думку Т.В. Дуткевич, результати педагогічної імпровізації відзначаються новизною, оригінальністю, професійною значущістю, сприяють розвитку та вихованню дітей. Виходячи з якісних характеристик педагогічної імпровізації та передбачуваних результатів її використання у педагогічній діяльності, доречно вказати галузь її застосування – особисто-орієнтовані гуманістичні освітні технології.

Досліджуючи суть педагогічної імпровізації, важливо визначити критерії імпровізаційної спрямованості професійно-педагогічної діяльності вчителя. В.М. Харькін у своєму дослідженні виділяє і обґрунтовує наступні критерії педагогічної імпровізації [12]:

- ті, що належать до явища в цілому (об'єктивні): раптовість (несподівана реакція на неординарну ситуацію чи на незвичайні умови у стандартній ситуації); миттєвість (негайні дії відразу в разі виникнення неординарних ситуацій і (або) умов); новизна (ступінь оригінальності продукту імпровізації, а також своєрідне поєднання, з'єднання, співставлення відомого, що має сукупну новизну); публічність (наявність глядачів); педагогічна значущість (виховна, розвивальна, освітня спрямованість і результативність);

- критерії здійснення імпровізації суб'єктом: демонстрація роботи думки (інваріантного пошуку); духовний і емоційний підйом; почуття задоволення;

- критерії імпровізації в її сприйнятті іншими суб'єктами: подив (реакція на несподіване); включення; активність; емоційна чуйність; концентрація уваги; зростання інтересу; глибина запам'ятовування; підвищення тону і настрою; глибина співпереживання.

В.А. Кан-Калик розглядає процес здійснення педагогічної імпровізації у певній послідовності й називає три етапи [6]:

- перший – миттєвий оперативний аналіз ситуації, вибір засобів впливу;
- другий – безпосередній вплив (реалізація імпровізації);
- третій – осмислення і переживання результатів імпровізації.

У більшості досліджень проблеми педагогічної імпровізації в якості ситуації її прояву педагогом описано проведення уроку. На нашу думку, такий підхід дещо спрощує погляди на суть, прояви та значення означеного педагогічного феномену, адже освітній процес як досить складне та багатокомпонентне утворення передбачає велику кількість варіантів взаємодії вчителя зі школярами, в яких використання педагогічної імпровізації є не тільки бажаним, а й важливим та необхідним. Проте науковці одноставні в думці про те, що успішне здійснення вчителями педагогічної імпровізації в педагогічній діяльності можливе лише в результаті спеціально організованої роботи з її формування на рівні професійних цінностей, знань та вмінь.

Отже, методологічним підґрунтям даної роботи виступають основні положення Концепції «Нова українська школа» та результати сучасних наукових досліджень проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня. Вважаємо, що оволодіння майбутніми учителями початкової школи педагогічною імпровізацією задля подальшої реалізації особистісно-орієнтованої моделі загальної середньої освіти повинне здійснюватися через забезпечення сукупності організаційних, дидактичних та методичних умов професійно-педагогічної підготовки.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз наукової літератури з проблеми дозволяє визначити педагогічну імпровізацію як важливу складову педагогічної діяльності. Дослідниками схарактеризовано суть педагогічної імпровізації, її мету, функції, види, результати, критерії тощо.

Визначаємо педагогічну імпровізацію як компонент педагогічної діяльності, в якому виявляються можливості педагога експромтом приймати оптимальні рішення та за рахунок якого реалізується позитивний вплив на окремого учня або групу учнів.

Безперечно, педагогічна імпровізація як якісна характеристика педагогічної діяльності та один із показників її творчого характеру є багатовимірним та складним утворенням. Цілеспрямоване, уміле використання вчителями початкової школи педагогічної імпровізації сприятиме забезпеченню інноваційних характеристик освітнього процесу в умовах реалізації

особистісно-орієнтованої моделі загальної середньої освіти.

Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Подальшого наукового аналізу потребують питання забезпечення наступності та неперервності процесу вдосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи до оволодіння педагогічною імпровізацією на всіх освітньо-кваліфікаційних рівнях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабакіна О.О. Удосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи до інноваційної професійної діяльності в умовах реформування загальної середньої освіти / О.О. Бабакіна, І.М. Толмачова // *Pedagogy and Psychology: SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION* V(52), Issue 113. – Budapest, 2017. – P. 19–22.
2. Башкір О.І. Інтуїція як складова педагогічної імпровізації / О.І. Башкір // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 30. – С. 99–102.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Дубяга С.М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації: автореферат дис. ... к. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / С.М. Дубяга. – Київ: Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, 2008. – 22 с.
5. Дуткевич Т.В. Загальна психологія. Теоретичний курс: [навч. посіб.] / Т.В. Дуткевич. – Київ: Центр учбової літератури, 2016. – 388 с.
6. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении / В.А. Кан-Калик. – Москва: Просвещение, 1987. – 190 с.
7. Смиренький В.М. Функції та види педагогічної імпровізації / В.М. Смиренький // *Гуманізація навчально-виховного процесу: науково-методичний збірник*; Слов'янський держ. пед. ін-т. – Слов'янськ: СДП, 2001. – Вип. 11. – С. 185–188.
8. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – Київ: Довіра, 2006. – 789 с.
9. Тезаурус методичного працівника / укладач В.В. Демченко. – Рівне: РОІППО, 2012. – 72 с.
10. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: [навч. посібник] / Т.І. Туркот. – Київ: Кондор, 2011. – 628 с.
11. Отич О.М. Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи: [підручник] / О.М. Отич. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – 208 с.
12. Харькин В.Н. Импровизация... Импровизация? Импровизация! / В.Н. Харькин. – Москва: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 288 с.